

KÖTELESPÉLDÁNYOK GYŰJTÉSE A JELEN S A JÖVŐ SZÁMÁRA *

A „szükséges” információt hordozó kiadványok
típusairól.

CSŰRY István

SZAKIRODALMI VISSZAPILLANTÁS

A Milkauban értékelt irodalom nem hatol problémánk mélyére, de érdeme, hogy azt, mint problémát, a nemzeti könyvtárak bemutatása, az intézménytípus jellemzése, funkcióinak ismertetése kapcsán felveti, s a rá vonatkozó nézeteket áttekinti.¹ A második világháború után megelevenedő nemzetközi tudományos kapcsolatok hatására, ill. az egyes országokon belül (köztük az intézményrendszerüket alapozó fejlődő országok egész sorában) az információs rendszer iránti követelmények fokozódásának megfelelően, az érdeklődés előterébe került a nemzeti könyvtárak tevékenysége, s a nemzeti bibliográfiák ügye. Az 50-es évek irodalma elevenen tanúskodik e folyamatról, a nemzeti könyvtárak mint sajátos gyűjtemények, mint könyvtári rendszerközpontok és mint bibliográfiai alapintézmények korszerűsödéséről, nemzetközi együttműködéséről, gépesítési szervezési eredményeiről, használati könyvtárként való egyre tömegesebb igénybevételéről stb. A *Library Trends* különszámában tekinti át e mozgalmas szakasz gyakorlati tendenciáit, új eszméit.² Az UNESCO 1958-ban, Bécsben symposiumot rendez a nemzeti könyvtári problémák megvitatására.³ Ismételten figyelemben részesülnek a gyűjtés, a kötelesspéldány-szolgáltatás kérdései, a nemzeti bibliográfiákban feltárandó irodalom kategóriái, határai stb.

Az UNESCO symposiumán fórumot kap az intézmény hagyományos alapjait érintő követelés, hogy a nemzeti könyvtár gyűjtőkörét az irodalmi termelés mai sajátosságainak megfelelően kell módosítani.

Hiányoznak azonban az irodalom termelődésére és felhasználására, a kutatási eredmények irodalmi feldolgozásának folyamatára, az irodalomban közölt tartalmak sorsának, társadalmi hatásának történeti alakulására vonatkozó rendszeres tanulmányok, statisztikai elemzések, amelyek alapján biztonságos lépéseket lehetne tenni a felismert probléma részleteiben való megoldása irányában. Bár hivatásunk olyan tekintélyes nemzetközi szerve, mint az IFLA, az elsőrendű szakmai közügyet megillető figyelemmel fordul a gyűj-

*Ez az írás egy azonos című és tartalmú szűk publicitású dolgozat rövidített, szélesebb szakmai érdeklődésre számot tartó változata. A teljes dolgozat megtalálható a KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban és a KLTE Könyvtárban.

tési elvek korszerűsítésének témaköre felé, a fent jelzett stratégiai megközelítés igényét figyelmen kívül hagyva, a köznapi gondolkodás szintjén keres megoldásokat. Legalábbis erre utal néhány, számunkra hozzáférhető dokumentum.

Elsőként az IFLA Communications rangjára emelt referátumot említjük „a nemzeti bibliográfiákba felveendő anyagokról”⁴, amely a kiadványok néhány legáltalánosabb kategóriájának, s a gyűjtésükre vonatkozó közkeletű felfogásnak említésével megoldottnak tekinti a nemzeti könyvtári gyűjtéssel szorosan összefüggő bibliográfiai problémát. A kiadványok mint ismerethordozók lényegszerűbb, funkcionális felfogására törekszik, s a nemzeti könyvtári gyűjtésnek a könyvtári rendszer összefüggésébe való beállításával a szűk szakmabeli szemléletmód áttöréséhez járul hozzá Helmut RÖTZSCH-nek a nemzeti könyvtár gyűjtési alapelveiről az IFLA 39. közgyűlése számára készített referátuma.⁵ Ugy tűnik, a szerző felismeri, hogy a gyűjtésre kiválasztás alapelveit egyfelől az irodalom tartalmi struktúrája, másfelől a könyvtári rendszernek e struktúrához való viszonya alapján kell megközelíteni. Nem tesz azonban kísérletet ez összefüggés elméleti kifejtésére, még kevésbé az irodalmi folyamat empirikus tanulmányozására, vagy akár a kiadványtípusoknak a hagyományos bontásnál mélyebbre hatoló, elemző ismertetésére. És mivel az IFLA érdeklődése, munkálatainak programja magára a társadalmi folyamatra —, amelyben a könyvtári gyűjtés és annak tárgyai más elemekkel összefonódva vesznek részt, — sem az elméleti modellalkotás, sem az empirikus állományfeltárás igényével nem terjed ki, félő, hogy a közvetlenül kitűzött feladat, a gyűjtendő és mellőzendő kiadványtípusok teljes részletességű összeállítása sem fog eddigi ismereteinkhez képest elvileg újat hozni.⁶ Ez a magyarázata annak is, hogy Gerhard POMASSL (ugyancsak IFLA égisz alatt készült) példaszerűen módszeres összeállítása⁷ a földkerekség nemzeti bibliográfiáinak gyűjtési gyakorlatáról, az irodalomszelekcióra vonatkozó tudásunkat sem elméletileg, sem az összetevők tüzetes feltárásával nem gazdagítja. Ami persze semmit sem vesz el a műnek abból a jelentőségéből, hogy az első objektív (mert módszeres tájékozódáson alapuló) lépés a nemzeti bibliográfiai szolgálatok egységesítése felé. De a kiadványok néhány összefoglaló kategóriájára szorítkozó vizsgálódás eredménye nem is lehet más, mint a világszerte több-kevesebb tudatossággal kialakított helyi gyakorlatok leíró áttekintése, vagy statisztikai összegezése. Nem vitatható az ismeretek adott szintjéről kiinduló, első megközelítésben végzett felmérés értelme. Közvetlenül azonban keveset mond a gyakorlat fejlesztésére, a nemzeti bibliográfia s az alapjául szolgáló nemzeti könyvtári gyűjtemény optimális, történelmi távlatban is helytálló kialakítására vonatkozólag.

A nemzeti könyvtárak egy szűkebb, de mértékadó körének gyűjtési praxisára vonatkozó saját felmérésünk alapján tudjuk, hogy a legtöbb gyűjtési előírás (ahol egyáltalán van ilyen) nem megy túl a néhány összefoglaló kategória — könyv, folyóirat, hírlap, hivatalos kiadvány, plakát, aprónyomatvány — felsorolásán, vagy ha részletesebb, semmivel sem mond többet az egyes félések megtartásáról vagy kiselejtezéséről, mint amennyit bármelyik gyakorlottabb könyvtáros rögtönözve is ajánlani tudna. A kiadványtípusoknak ilyesféle listája, ha még oly sok tucat kérdőív alapján gyűlt is össze, a tegnap és a ma többé-kevésbé reflektálatlan gyakorlatát rögzíti.

MÁTRAI László írta egy helyütt még az ötvenes években a Debreceni Egyetemi Könyvtárról, hogy az nem egyéb, mint az Országos Széchényi Könyvtár duplumtára.

De ha e szellemes csipkelődés magvát (hogy ti. könyvtömegek passzív befogadásából nem jön létre könyvtár) kibontjuk, az OSZK-ba szelektálatlanul beözönlő köteles-állomány sem egyéb mint számos más gyűjteményben is meglévő anyag duplumtára. És ha egy ilyen gondolatébresztő megjegyzés – mondjuk – nem váltaná ki a megcélzott könyvtáros reflexmozdulatát, kiváltják előbb-utóbb a mindennapi gyakorlat vaskosabb impulzusai. Hogyan tovább, ha a raktárak betelnek, s az építkezési tervek mindinkább könyvtári utópiákká foszlanak? Egyáltalán megengedhető-e gazdaságilag, hogy a dráguló légméterek bizonyos százalékát a társadalom számára értéktelen nyomtatott papír töltse meg? Arányban áll-e a katalógusbeli feldolgozásra, használatra fordítandó, növekvő munkamennyiség a feltárt s forgalmazott nyomdatermékeknek a társadalom számára valóban szükséges hányadával? Versenyképes-e a nemzeti könyvtár gazdaságos működés és társadalmi hatékonyság szempontjából a tudományos könyvtárak más típusaival? A felelősség válasszal tartozik a hasonló értelemben sorakozó kérdésekre – s nincs olyan válasz, amely valamilyen formában ne érintené a gyűjtemény, a gyűjtés, a szelekció alapelveit.

E sorok írója is abban keres mentséget a könyvtári és bibliográfiai gyűjtés kérdéseinek módszeres taglalását célzó kísérleteire (ti. azok előtt, akik az efféle teoretizálást a szolid gyakorlatiasság nevében kárhoztatják), hogy ezeket valójában a gyakorlat szorongató tényezői tüzték napirendre – igaz, kölcsönhatásban a hivatásbeli eszmélés belső ösztönzőivel. S a szorongatottság, amely a kötelespéldányoknak a tervező ész által nem szabályozott áradata s a gondjainkra bízott gyűjtemény tárgyi keretei, ésszerű fejlesztése közti nyomasztó ellentmondásból adódott, mentségül szolgál e kísérletek s a rájuk való jelen hivatkozás szerénytelenségére is. Amikor ugyanis a könyvtári gyűjteményépítés, a teljesség és a válogatás általános összefüggéseitől a szűkebb kérdéscsoportok felé haladva, több irányból és több metszetben s megközelítettük problémánkat, újra meg újra figyelmen kívül hagytuk helyeztük korlátait. A legelső, 1964-ben megjelent tanulmányban⁸ a társadalmi tudat kumulatív és kommunikatív folyamatainak tényezőjeként, s az irodalom társadalmi létezmódjának, történelmi viszontagságainak alakításában lényeges részt vevő intézményes erőként mutattuk be a könyvtár és a bibliográfia megőrző-felejtő, szelektációs tevékenységét. Kísérletet tettünk az irodalmi folyamat e szelekció tudományos szintre emelése szempontjából lényeges törvényszerűségeinek és sajátosságainak megkeresésére, az irodalom szelektív átszármatatásában résztvevő intézményes tevékenységek, s a szelektációs folyamat elemző bemutatására, továbbá a jövő dimenziójában végzendő tudatos gyűjteményépítésben hatékony alapelvek meghatározására. A tárgy módszeres feldolgozásának hiánya miatt kellett a tanulmányhoz folytatásul egy illusztratív részt csatolni (1966), bemutatva, hogy az irodalmi folyamat milyen metszetekben történő elemzése, történeti, statisztikai tanulmányozása szükséges a szelektációs tevékenység tudományos megalapozásához, de közvetett bizonyítékául annak is, hogy ilyen megalapozás hiányában a legjobb gyűjtőmunka is csak könyvtárosi hályogkovácsság.⁹ Az itt közölt elemzések közül kettő nemzeti könyvtári vonatkozású. Egyikük a hazai kötelespéldányok alapján próbálja meghatározni az érdemleges információt hordozó, s ezért megőrzendő kiadványtípusok arányát az össznyomdatermésen belül, másikuk 11 jelentősebb nemzeti könyvtár gyűjtőköri leírása, s egyéb alkalmas források alapján tekinti át az általuk gyűjtött és nem gyűjtött dokumentumtípusokat. (Az utóbbi anyaggyűjtés egy teljesebb változatát féligpublikált

külön kötetben bocsátottuk az érdeklődő szakmabeliek rendelkezésére.)¹⁰ Nézeteinket kifejtettük az 1971. évi, Moszkvában tartott magyar-szovjet könyvtártudományi kollokviumon¹¹ valamint a kötelempéldány-szelekción hazai vitájára egy referátumban összefoglaltuk javaslatainkat, amelyek akkor figyelemben részesültek.¹²

Valószínűleg e munkák fogyatékoságainak hallgatólagos bírálata fejeződik ki abban, hogy a kötelempéldány-szelekción hazai tervezésének következő lépésében ezek figyelmen kívül maradtak. Figyelmen kívül maradt e munkák legfőbb, s a moszkvai szeminárium fel-szólalói által egyetértően kiemelt, sőt, az 1973-as hazai tanácskozáson program formájában megfogalmazott mondanivalója is, hogy ti. a szelekcións elvek, tipológiónk kidolgozását, továbbá a szelekcións gyakorlatot az irodalom, s benne az érdemleges információk kommunikatív folyamatának rendszeres efémzésével kell megalapozni,¹³ vagyis, hogy nem lehet többé a köznapi gondolkodás rögtönzött döntéseire hagyatkozni. Abból, hogy mi magunk igyekszünk megmaradni e tanulságnál, az alábbiak következnek az „archiválisan” őrzendő kategóriák jelen mérlegelésére nézve:

- Ellentétben korábbi frásainkkal, amelyekben a tárgy teljes szélességű exponálása volt a lényeges (s ehhez képest egyes megállapítások hipotetikus odavetése megengedhető), most, amikor az exponált problémák egyikének gyakorlati megoldása felé kívánunk egy lépéssel közeledni, közmegegyezésre számot tartó megállapításokra kell törekednünk. Ilyen megállapítások azonban jelenleg csak a legáltalánosabb kategóriák szintjén lehetségesek.
- Nem bocsátkozunk tehát a dokumentumtípusok tételes minősítésébe. Amit e vonatkozásban ismereteink eddigi szintjét javasolhatunk, azt „A nemzeti könyvtári gyűjtés kategóriái” c. kiadvány már tartalmazza.

Mellőzzük állításaink bővebb kifejtését. A kifejtést eddigi publikációnk alapján ismertnek tekintjük.

Az előzményekhez tartozik WALLESHAUSEN Gyula és ZÁCHNÉ RUTHNER Mária „Periférikus kiadványfajták a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat gyakorlata alapján” c. cikke¹⁴, amelyet a kötelempéldánygyűjtésből mellőzendő kategóriák megállapítására felkért szakértői bizottság használt fel munkálatainak alapjául. Megkönnyítené jelen munkánkat, ha a kötelempéldány-szelekción ott megállapított negatív kategóriáit támpontul használva következtethetnénk a pozitív kategóriákra, vagy legalábbis kizárhatnánk figyelmünk köréből a nyomdai termésnek a referátumban lefedezett területeit. Erre azonban a könyvtári gyűjtés fogalmának, s az irodalom műfaji-funkcionális szerkezetének az alapelvekig menően különböző felfogása nem ad lehetőséget. Mi valamennyi munkánkban a tartalmakból, a tudományos művészi és ténybeli információ folyamatából indultunk ki, s azt vizsgáltuk, hogyan vesznek részt a könyvtári dokumentumok e folyamatban, és hogy – divatosan szólva – a zörej és a redundancia jelenségeinek kiküszöbölésével, a releváns tartalmak pályájának optimális biztosításával miként lehetne fokozni a könyvtári munka ésszerűségét, társadalmi hatékonyságát. A cikk viszont a kiadványtípusok közkeletű osztályozásának alapjára helyezkedik, amely valójában az irodalmi formától, materiálisan a könyvtől és a folyóirattól kiindulva, s a dokumentumtípusoknak ettől számított különbözőségét, „távolságát” mérlegelve minősít egyes típusokat könyvtári megtartásra, sőt teljes gondú kezelésre, másokat selejtezésre méltónak. Erről –

és csakis erről – a kiindulási pontról van értelme a periférikus jelzőnek, mint az adott dokumentumcsoport specifikumának. Periférikus egy sorozat középiskolai értesítő, egy tömeg régi disszertáció, vidéki hírlap, vagy az osztrák-magyar szabadalmak gyűjteménye – de csak raktárilag, a könyvtári szentek szentjében elhelyezett könyvekhez képest. Viszont – képzeljük el a fokozatokat egy, a centrumtól a periféria felé lejtő grafikus ábrázolásban, vagy alkalmazzuk a jelzőt metafóraként – a használat gyakoriságára, társadalmi jelentőségére, a művek értékére egyaránt alkalmazhatatlan lesz a „periférikus” jelző. Lehet-e a használat gyakorisága szempontjából periférikusnak nevezni pl. az újságpapírra nyomott népszerű regényeket, amelyek az Egyesült Államokban – igen helyesen – ki vannak rekesztve a nemzeti gyűjtés köréből. Arról nem szólva, hogy ez a szempont SYLVESTER grammatikáját és KLOPSTOCK műveit egyaránt kizárá a gyűjteményből. És ugyan miféle érték- s hasznossági rend alapján lehetne pl. egyazon biológus kutató folyóiratcikkét a centrumba, kongresszusi előadását, vagy újtjelentését a perifériára állítani? Természetesen nem az elnevezést bíráljuk, hanem a rendszerezést, amelynek szempontjára utal. Arra a szempontra, amelynek következetes végrehajtása esetén a selejtezés veszélyének tennénk ki a helységnévtárakat, cím- és névtárakat, bizonyos típusú statisztikákat, hatóságok, intézmények, vállalatok hivatalos kiadványait, lényeges forrásaitól és segédeszközeitől fosztva meg a helytörténeti, üzemtörténeti, biográfiai stb. kutatást.¹⁵

A DOKUMENTUMKATEGÓRIÁK

Hogyan módosítják elektronikus korunkban a gépi memóriák az idézőjel nélküli s az idézőjelbe tett (tehát az irodalmi folyamatra vonatkozó, tartalmakat a jövőbe átszármasztató) archivális funkcióját a könyvtárnak? McLUHAN a Gutenberg galaxisban s egyéb írásaiban új polgári válságelméletet kovácsolt az írásbeliség eltűnésének állítólagos tendenciájából. Nos, ha McLUHANnak igaza van, értelmét veszti a tartalmak „ember által olvasható” formában való átörökítése, vagyis az idézőjeles „archiválás”. Mert hisz egy társadalomban, amely – McLUHAN utópiája szerint – feladva hangjelölő íráson alapuló kulturáját, visszatér a közvetlen hangközlésen alapuló törzsi vadság állapotába, a tudományos információ immár nem az emberhez szól, s ezért éppenséggel a géppel olvasható formájában válik funkcióképesé. Az eredeti értelemben vett archivális őrzése a szövegnek pedig azért veszti értelmét, mert egy letűnt írásos kultúra dokumentumai valóban nem emlékei többé „a dob és az üvöltés emberiségének”.

McLUHAN utópiája nem egyéb, mint ideológiakusan túlfeszített, de társadalmi következményeit tekintve következetes és érzékletes kifejtése annak a tapasztalati gondolkodás neopozitivistá lebecsülésében gyökerező felfogásnak, amely hajlamos a számítógépet mint a gondolkodás tökéletesebb modelljét szembehelyezni a tapasztalat göröngyein botorkáló, téveteg élő elmével. Ez a felfogás – mutat rá ontológiájában LUKÁCS György – végső soron a matematikai objektivizálás haladásával ellentétes irányban ható tényezője a tudománynak, s „arra vállalkozik, hogy a »technika forradalmi haladásából« levezetett manipuláció nevében kiküszöbölje a lét megszűntethetetlen kategóriáit”.¹⁷ Jelen esetben a nyelvi közlés kategóriája az áldozat, amelyről McLUHAN önkényesen leszakítja vizuális

megjelenését, az írást, amely pedig annak nem – mint ő feltünteti – a görög-nyugat-európai magaskultúrához kötött túlhaladása, hanem eredeti mivoltát, társadalomontológiai funkcióját megőrző kiteljesedése. E szétszakítás (amely egyben elvonatkoztatás a beszélt nyelv gondolkodás- és praxisbeli szerepétől, egyáltalán racionális mivoltától) teszi számára lehetővé egyfelől az ösztönösség szintjén élő és az elektronikus technika fátuma folytán újraéledő törzsiség mitikus konstrukcióját, másfelől a gépi agyvelőkbe átmentett tudomány továbbélésének embertelen koncepcióját.

E rövid ideológiakritikai kitérő nem csupán a feltett kérdésre, a gépi memóriák archivális szerepére, hanem az „archivális” könyvtári funkció teljesebb megértésére vonatkozólag is hasznos következtetéseket kínál. Ha a nyelvi közlés – ellentétben McLUHAN mitikus konstrukciójával – tudati aktusok hordozója, ezek pedig elválaszthatatlanok a társadalom létfolyamataitól,¹⁷ akkor az írott szövegek s a nyelviileg kifejezett tudati aktusok egyéb technikájú rögzítései is, mint eleven emberek közti kommunikáció termékei, hordozói, csak ebben a folyamatban találják meg hatékonyságukat, válnak azzá, amik. Ettől elvonatkoztatva a komputer nekivadult imamalom, s a könyvtár papírhulladéktelep. A gépi memória vagy könyv kizáró alternatívájának már csak azért sincs értelme, mert szövegek gépi tárolása esetén mind az input, mind az output oldalon hagyományos nyelvi közlés működik.

A számítógép kizárólagosságáról a társadalmi tudat tartalmainak „archiválása” terén ezért nem beszélhetünk. Annál inkább a tervszerű együttműködés követelményéről a könyvtár és a számítógép között. (Esetleg egyazon „archiváló” intézmény könyvtári és számítógépes síkon ellátott funkciójának összeegyeztetéséről.) A nyomdatermékeken, ember által olvashatóan rögzített tények, adatok, tudományos információk bizonyos típusai ebben a formájukban nehezen visszakereshetők, alkalmatlanok a kombinációra, szintetizálásra, fajlagos férőhelyigényük aránytalanul magas társadalmi jelentőségükhöz képest. Teljesen ésszerű, ha az ilyen információkat tartalmazó dokumentumtípusok „archiválását” a könyvtár átruházza a számítógépre. Különösen, ha az adott információhalmaz éppenséggel a számítógép által elvégezhető kombinatív, rendező és szelekciós műveletek folytán fejlődik ki az elemeken túlmutató új ismeretté, vagy válik integrálhatóvá a társadalom tudati folyamataiba. Ide illik az adattárak úgyszólván valamennyi típusa. E dolgozaton túlmutató feladat tartalom szerinti meghatározásuk és tételes, elemző számbavételük, továbbá annak megállapításai, mely típusokat lehet makulaturaként a számítógépbe vitel után kiselejtezni (pl. bizonyos elavult árjegyzékek), melyek maradnak a kutatás és a gyakorlat örök értékű kézikönyvei (pl. bibliográfiák, cím- és névtárak, helységnévtárak bizonyos típusai). Módszeres tanulmányozást igényel továbbá a használati, tudománytörténeti stb. okok miatt egyaránt könyvtári kezelésre érdemes dokumentumtípusok (pl. monográfiák, folyóirat- és hírlapcikkek) elemző, faktografikus feldolgozása a számítógép segítségével. A faktografikus elemzés műveletével a könyvtár közvetlenül a tartalmak átszármaztatójaként lép fel. Ez a közvetlenség azonban egyúttal a tartalmak korlátozó rögzítése is a mindenkori jelen látószögének, tudásszintjének megfelelően, míg a dokumentumok hagyományos őrzése nyitva hagyja azok egész tartalmát az időben változó kérdéshelyzetek, kombinatív lehetőségek stb. számára.

Végül, már egyszerűen csak ki kell mondani a könyvtári archiválás dialektikus felfogását alátámasztó következtetést:

archivális funkcióját a könyvtár összetevékenységének szerves elemeként, az élő társadalmi folyamatokkal kölcsönhatásban fejti ki.

Annak a megfontolásnak, hogy a nyelvi közlésmód terjedelmi és időbeli hatékonyságát határtalanul kiterjesztő írott-nyomtatott közlésmód a társadalmi létfolyamatban való közvetlen részvétel szempontjából megőrzi a beszélt nyelv törvényeit, következménye, hogy a könyvnek emberközeli kell maradniok, hogy tehát az archivális funkció a könyvtár számára nem vagyonsvédelmi értelemben vett őrzés, hanem az írott nyelv hatékonnyá tétele, hordozott tartalmainak bevitele a társadalmi folyamatba.

A társadalmi memóriáról általában szólva, a társadalom reprodukciós folyamatára gondolunk, az objektivációs és megismerő tevékenységek benne végbemenő komplexumára, amely a maga totalitásában valósítja meg a reprodukció folyamatosságát, az egyes fokozatok túlhaladását megőrizve a lét és a tudat síkján. A szűkebb értelemben vett társadalmi memória egy sor, e folyamatban gyökerező intézményes tevékenység összereedményeként valósul meg. Az írott-nyomtatott dokumentumok primátusának hangsúlyozása nem jelentheti tehát a könyvtár „archivális” tevékenységének kiragadását a fenti tágabb, vagy szűkebb összefüggésből. A dokumentumhoz s annak fizikai megőrzéséhez tapadó szemlélet miatt azonban ma még a hagyományos „őrző” intézmények (könyvtár, levéltár, múzeum) viszonylatában is csak mint tendenciáról beszélhetünk a memória-funkció összeegyeztetett viteléről. A gyakorlat tervszerű továbbfejlesztésén gondolkodva tehát úgy léphetünk tovább az „archiválendő” dokumentumtípusok, s a tartalmaik társadalmi hatékonyságát előmozdító memóriatevékenységek meghatározása irányában, ha nem csupán, sőt nem annyira a dokumentumféleségek „kiosztására” törekszünk, hanem az egyes intézmények tartalmilag felfogott memóriatevékenységét vesszük számba, s ha kell, szabályozzuk legfelső állami szinten. És e tekintetben ismét csak nem lehet olyan esetlegességekből kiindulni, mint amilyen a könyvtári helyhiány, gyűjtőszennvedély vagy hagyományos szemlélet. Társadalmi létérdek, hogy az állam intézményrendszere útján aktualizálásra készen, ellenőrzése alatt tartsa mindazon adatokat, regisztrált tényeket, irodalmi vagy egyéb formában rögzített tudományos ismereteket, művészi objektivációkat, amelyek önnön reprodukciójához, elért szintjének realizálásához és továbbviteléhez szükségesek.

A könyvtári archiválás, íme, mint az egyéb intézmények memóriatevékenységéről szóló információt is magával hozó feladat jelenik meg. A folyó kutatásokra, a kutatási eredmények regisztrálására, a termelőüzemek, hatóságok, hírügynökségek, piac- és konjunktúrakutatóintézetek, statisztikai és információs szervek tudásállományára, adat-rögzítő, feldolgozó és nyilvántartó tevékenységére vonatkozó informáltság ugyanis nyilvánvaló feltétele annak, hogy a könyvtár racionálisan határozhassa meg az archiválendő dokumentumtípusok körét, és hogy olvasóit tájékoztatni tudja a más intézménynél tárolt információra vonatkozólag.

Mint Válogatás és teljesség c. dolgozatunkban példákon megvilágítottuk, nincs szükség olyan ismeretkör archivális lefedezésére a könyvtárban, amelyek tanulmányozását, anyagának, adatainak rögzítését, rendszerezését és visszakeresését a nyomdatermékek

gyengébb, a megfelelő intézmények archivumai, adattárai erősebb hatékonysággal biztosítják. Feltéve természetesen, hogy állami jogszabály garantálja e memóriák „archivális” megőrzését és nyilvános használatait.

Előző kötelezpéldányrendeletünk a gyűjtőkörükbe tartozó teljes magyar nyomdatermés archivális megőrzésére kötelezte az országos szakkönyvtárakat. A most kiadott utasítás kötelezpéldánysorok regionális elosztása keretében egyes vidéki könyvtárakra ró bizonyos fokú megőrzési kötelezettséget. Mindez arra utal, hogy könyvtári jogalkotásunk álláspontja szerint a nemzeti könyvtárnak más könyvtárakkal karöltve kell teljesítenie a hazai nyomdatermés megőrzésének feladatát. Ugyanerre a megfontolásra jutunk magunk is a nyomdatermékek típusainak számbavétele s a rájuk irányuló érdeklődés mérlegelése alapján. Mint hivatkozott munkánkban rámutattunk, bizonyos típusú műszaki, gazdasági efemeridáknak, üzemi vagy helyismereti érdekű kiadványoknak stb. a nemzeti gyűjteményben kevesebb, a megfelelő ágazati vagy területi egység könyvtárában több esélye van arra, hogy kutatni fogják, s az utóbbi gyűjteményekben számíthatnak a feltárás és őrzés nagyobb gondosságára is. Elsőrendű könyvtárökonomiai érdeket elégítene tehát ki egy olyan rendezés, amely bizonyos típusu nyomdatermékek archiválását a területi és ágazati illetékesség hierarchikus elve szerint osztaná meg a megfelelő könyvtárak közt. Alkalmazása során ez az elv gyors és egyértelmű szelekciós döntéseket tesz lehetővé. A nemzeti gyűjteményben archiválandó országos, a megfelelő alacsonyabb szinten őrzendő megyei, városi, községi, üzemi stb. lapok analógiájára az egyéb kiadványfajtákat is meglehetősen tiszta kategóriákra lehet bontani a gyűjtésbeli illetékesség szempontjából. Az átfogó jogi rendezés mellett szilárd erkölcsi és szemléleti biztositékot ígér e rendszerhez a területi közművelődési könyvtárak szépen fejlődő helyismereti munkája. Kevésbé mondható el ugyanez a szakkönyvtárakról, amelyek többsége a minálunk elterjedt egyoldalú dokumentációs szemlélet miatt munkájának gyűjteményi összefüggéseit s a távolabbi jövő iránti kötelezettségét egyaránt elhanyagolja. (Ezért nem tett eleget legtöbbjük a kötelezpéldányok archiválását előíró jogszabályoknak sem.)

Bizonyos kiadványtípusoknak alacsonyabb szintű könyvtárak archiválási illetékességébe utalása a legkevésbé sem jelentheti pl. a vidéki sajtó, a hivatalos kiadványok, vagy a vállalati irodalom jövőbeli kutatási értékének lebecsülését. Primer információban gazdag dokumentumtípusok ezek, a mélyreható gazdaságtörténeti, helytörténeti, ipartörténeti stb. kutatás fontos forrásai. Távlatilag nézve kutatási értékük felülmúlja sok olyan kiadványét, amely megjelenésekor általános érdeklődésre tarthat számot, de nem minősül primer információforrásnak. Ebbe a kategóriába tartozik a tankönyvek, kézikönyvek, népszerűsítő kiadványok egy része, mindaz a szekunder irodalom, amely nem rendelkezik az oktatás- vagy a művelődéstörténet majdani kutatóinak érdeklődésére számot tartó karakterisztikummal. (Pl. módszertani újítást képviselő, haladó szemléletű vagy harcosan reakciós munkák.)

Primer információ! Ez a minden tudományos könyvtári gyűjtés alfájának tekintett kategória fokozott jelentőséggel bír a nemzeti könyvtár archivális anyagának meghatározására nézve. Alkalmazását azonban nehézzé teszi, hogy általánosan felfogva tartalmilag üres: egy báli táncrend ugyanúgy primer információ, mint egy rendőri hír, vagy egy jelentős kutatási eredmény közlése. Szűkíthető a kategória terjedelme, ha a primer infor-

mációt a tudományok épülésének konstitutív elemeként fogjuk fel. Így felfogva, a primer információ három típusa választható külön: 1. az, amely egyediségében nem lehet érdemes anyaga vagy támpontja a kutatásoknak (pl. egy érdektelen tartalmú röpcédula), 2. az, amely anyagot vagy bizonyítékot szolgáltat a kutatáshoz (pl. egy jelentős politikai eseményről szóló röpcédula), és 3. az, amely tudományosan kifejtett új ismeretet közöl (pl. egy múltbeli politikai esemény szereplőinek, körülményeinek tisztázása a megfelelő röpcédula felhasználásával).

Ha a kiadványféleségek metszetében próbáljuk számbavenni e három kategóriát, az első kettő összetétele jórészt megegyezik, s kiterjed az irodalom jóformán valamennyi műfajára, ill. a nyomdatermékek valamennyi típusára. Külső jegyek alapján csak néhány gyűjtésből kizárt féleséget lehet megfogni (pl. használati nyomtatványok), az archiválásra érdemesítés (vagyis a 2. kategóriába sorolás) azonban mindig egyedi értékelés: a tartalom mérlegelése, a dokumentum grafikai kivitele, provenienciája, valamely egységes irodalmi vagy gyűjteményi képződményhez tartozása stb. alapján történik. Válogatás és teljesség c. munkánk áttekinti az itt érvényesülő szempontokat a példákkal világítja meg azok alkalmazását. A harmadik kategóriába viszont tiszta műfaji szempontok alapján sorolhatók a dokumentumok. Ide tartozik a kutatási jelentéstől a folyóiratközlemények különböző típusain át a monográfiáig a kutatási eredményeket elsődlegesen publikáló valamennyi tudományos közlési forma. Az egyedi mérlegelés természetesen ebből a csoportból is kiemelhetné a tudomány állományát érdemlegesen gazdagító, a kutatást előbbrevivő – tehát archiválásra valóban érdemes munkákat, – az önálló, jelentéktelen vagy tudománytalan publikációk tömegét pedig kiselejtezhethetné. Ez azonban nem végezhető el a folyamatos, napi szelekciós munka keretei között, még akkor sem, ha azt megfelelő színvonalú szaktudományos specialisták látják el. Az egyes közlemény ugyanis csak a tárgykörben vagy a szakterületen folyó kutatások egészének összefüggésében minősül fontosnak vagy szükségtelennek, maga ez az összefüggés pedig nem egyszer csak bizonyos időbeli távlatból rajzolódik ki. De éppen a tudomány ilyen rétegekből, szférákból és láncolatokból épülése elvileg lehetővé, s a mi megítélésünk szerint szükségessé teszi bizonyos szintetizáló, szemlélő, összegező, az irodalmat rendszeresen kiértékelő tudományos munkáknak a nemzeti könyvtár szervezetében való végzését s a gyűjteményépítéssel és archiválással való összekapcsolását. Egy-egy tárgyra vonatkozó elszórt közlemények anyagának összegezése fölöslegessé teheti az eredeti dokumentumok őrzését. Bizonyos szemlék nyomán pedig éppenséggel az derülhet ki, hogy egyes dokumentumok fokozott gonddal archiválandók.

A teljes nyomdai termésnek a fent tárgyalt három kategória alá foglalása természetesen leegyszerűsítés, és ennyiben hagyva meglehetősen egyoldalú áttekintését adná a primer információt hordozó dokumentumoknak. Nyilvánvaló, hogy egy zenemű kottájának első, vagy első autentikus kiadása tárgya ugyan a zenetörténeti, zeneesztétikai stb. kutatásnak, de ezt megelőzően az előadóművészet tárgya. Egy képzőművész alkotásairól, egy múzeum műtárgyairól stb. készült reprodukciók a kutatás szempontjából csak bizonyos fenntartással minősíthetők primer objektumoknak, mint esztétikai élményhordozók s mint a művészeti ízlés formálói azonban a társadalmi tudat elsődleges tartalmaiként archiválandók. A szépirodalom pedig a maga sokrétű publikációs rendszerével és polivalens tartalmaival, úgyszólván megkérdőjelezi a primer információ átfogó kategóriájának alkalmaz-

hatóságát ezen a területen. Mert bár szent igaz, hogy a tudományos dokumentumok értékelése során sem mellőzhetők az olyan „tudományon kívüli” mozzanatok, mint a kifejtés színvonala, közönséghatása, a kiadások, a rontott és hiteles szövegek problémái, az új ismeret viszonya a társadalmi tényezőkhöz stb. (különösen ha az értékelés, mint itt, az archiválás esetében, tudománytörténeti szempontú), mindez csak járulékosan módosítja a tárgyi tartalmat és az igazságértéken alapuló megítélést. Szépirodalmi művek esetében azonban úgyszólván semmit sem lehet mondani a tartalomról mindezen „külső” tényezők ismerete és mérlegelése nélkül, nem is szólva az alkotó szubjektumról, amely – ellentétben a tudós szerzőével – egész társadalmi és individuális mivoltát átsugároztatja a megformált tartalomra, a mű esztétikai értékéről, formájáról, amely mindig „egy adott tartalom formája”, és az irodalmi hatások bonyolult struktúrájáról, amelyhez a tudományos életben érvényesülő metodikai és tematikai hatások a művek megértése, értékelése szempontjából nem foghatók. Megannyi lehetősége, metszete az itt figyelembe veendő „érdemleges primer információnak.”

Ezért oly mérhetetlenül nehéz a „nem tudomány” analógiájára a „nem irodalom irodalmat” megkülönböztetni az archiválásra való kiválasztás során. Az olyan regényszörny, mint SUE Mystères de Paris-a éppen esztétikai fogyatékoságai által tette lehetővé a fiatal MARX számára a társadalmi viszonyok korlátolt burzsoá szemléletének szatirikus elemzését.¹⁸ De következik-e vajon ebből, hogy pl. a 19. század végének – a francia belletrisztikától sokat tanult – magyar irodalom alatti irodalmát teljes egészében őrizni kell egy jövőbeli szatira anyagául? Vagy mi legyen ama hetedfélszáz „népies irat” sorsa, amelynek népkönyvai kosztjával 1886–1900-as nemzeti bibliográfiánk tanúsága szerint a magyar kulturpolitika manipulálni kívánta a dolgozói rétegeket? Ha e matéria felhasználásával elkészül a korszak irodalomszociológiai monográfiája, kell-e még sokszáz variánsban őriznünk az úrtiszteletre, istenfélő hosszútűrésre, igénytelen szorgalomra buzdító ponyvatörténet sémáját; Vagy mi legyen a detektívregénnyel, amelyet egyes műfajelméleti nézetek szerint nem a szubliteratúra, hanem a logikai fejtörők egy nemének kell tekintenünk? LUKÁCS György a Conan-Doyle-típusú (a polgári szekuritás ígézetében fogant) detektívregény és a mai „comics” összevetésével világítja meg, hogy „az élet ábrázolásának bizonyos, a léttől meghatározott oldalai a »nem irodalmi« irodalomban talán még világosabban kerülnek felszínre mint az »irodalmi«-ban.”¹⁹ Ami pedig a giccs-et illeti – mutat rá ugyancsak LUKÁCS György, Hermann BROCHOT idézve – ez azért lehetséges, mert vannak „giccs-emberek” akiknek reális kifejeződésük, igényük és igazolásuk a giccs.²⁰

A kérdések hasonló sorára csupán csak sejtethetjük a választ, ama megfontolás alapján, hogy míg egy tudományosan vizsgált jelenség egyértelműen meghatározott, és tükrözései nem cserélhetők fel egymással, addig az irodalomnak ezt a rétegét alkotó objektivációk tipikus látásmód többé-kevésbé sematikus kifejeződései, amelyek közül az irodalmi, szociológiai elemzés, vagy az illusztrálás céljaira többnyire elegendő egy-két díszpéldány kiemelése. Ami pedig a tárgyalt típus gyakoriságát, társadalmi hatásának szélességét és tartósságát illeti, arra nézve a kutató úgysem az archivális példányok közvetlen számbavétele alapján fog adatokhoz jutni. A modern nemzeti könyvtár három egymásra épülő, és egymást kiegészítő szolgáltatása útján ad számot a nyomdai, irodalmi terméstről: a dokumentumok őrzésével és közzéadásával, bibliográfiai nyilvántartásával és statisztikai számbavételével.²¹ A két utóbbi szükségtelenné teheti bizonyos típusú dokumentumok archi-

vális őrzését. Mindezek a megfontolások valószínűsítik, hogy a kért irodalmi rétegeket elég lesz reprezentatív igénnyel, bizonyos számú jellemző dokumentum megtartásával archiválni. Előbb azonban hipotézisünk módszeres ellenőrzése, s az eljárás szempontjainak, gyakorlatának kidolgozása alapján világosabban kell látnunk a megoldás konkrét összetevőit, következményeit, s — főleg — bírnunk kell az érintett kutatási ágak konszenzusát.

Rövidebben elintézhető az irodalmi művek archiválisan kezelendő kiadásainak problematikája, bár maga a szelekciós gyakorlat e tekintetben is sokkal többoldalú mérlegelést kíván meg, mint a tudományos kiadványok esetében. Mert hiszen az irodalmi műről minden egyes kiadása hoz valami primer információt — ha mást nem, hát a közönség érdeklődésére utaló statisztikai adatot. A mű kelendőségét érzékeltetik, s bizonyos mértékig az egyes olvasói rétegekben való elterjedtségét is jellemzik a különböző változatlan (népszerű, olcsó, iskolai, paperback stb.) kiadások. Ezeket, mint jeleztük, a bibliográfia és a statisztika regisztrálja. Az archiválásból — a Library of Congress gyakorlatának mintájára bizvást kirekeszthetők. Időben visszafele haladva, e séma természetesen egyre óvatossabban kezelendő. Elég Petőfi Összes költeményeinek „hazai művészek rajzaival díszített” füzve 1, kötve 2 koronáért árult 3. „népies” kiadását említenünk (Athenaeum, 1899, 1900.), s e kiadás példátlan jelentőségét a századelő irodalmi ízlésének formálásában, annak illusztrálásul, hogy egy filológiai gyatra, a szerzőtől merőben idegen ízlés, társadalomszemlélet grafikai jegyeit viselő kiadás a kutatás számára néha érdekesebb lehet a még oly korrekt kritikai kiadásoknál. Az archivális megőrzésre való kiválasztásnál tehát ugyanolyan gonddal érvényesítendő az első, a szerző által gondozott, a szövegvariánsokat tartalmazó s a kritikai kiadásokat becsülő filológusok és bibliofilek szempontjai, mint az a szükséglet, hogy az irodalom társadalomtörténetének kutatói magukból az egyes kiadásokból merítsenek tanúságot a művek sorsáról, iskolai, akadémiai figyelemre érdemesülésükről, ponyvára kerülésükről.

Miközben megpróbáltuk a primer információ típusait s az egyes kiadások információértékét, a szelekciós döntések fogódzóit keresve szemügyre venni, főleg az archiváló tevékenység tudományos összefüggéseire kívántunk rámutatni, s hangsúlyozni a további tisztázásra szoruló, tudományos megközelítésre váró problémákat. A szelekciós gyakorlat korszerű tudományos alapra helyezése számára e két tényező mérlegelése azonban nemcsak leküzdésre váró nehézségeket, hanem alkalmazásra kész elveket is kínál. Ezeket az irodalomszelekció szempontjait vizsgáló korábbi munkáinkban a tudásállomány tartalmi teljességű átszarmaztatásának társadalmi szükségéből kiindulva egy általánosabb elv, a szükségesség elve alatt foglaltuk össze. Az irodalom s a nyomdai rögzítések állományának ama sajátosságára épülő elv ez, hogy egyazon információ igen gyakran a dokumentumok egész sorában megtalálható, mégpedig vagy változatlan formában és tartalommal, vagy fokozatokban és variánsokban, úgy, amint azt a publicitás, az egyes társadalmi csoportokhoz juttatás megkívánja, amint az ismeretek épülése, az egyedi közlemény hozamának teljesebb összefüggésbe állítása a monográfiákban, szintetizálása a kézikönyvekben, iskolai és népszerűsítő terjesztése magával hozza, továbbá, amint e kumulatív és differenciáló folyamatokhoz igazodó kiadványformák funkcionális összefüggése, prezentációs technikája mindezt a rögzítések síkján megvalósítja. Kiküszöböli ez az elv a „primer

információ” értékmentes, pozitivista értelmezését, hiszen csak a tudomány és a társadalom létfolyamata, történeti tudata számára objektíve nélkülözhetetlen tartalmú dokumentumra vonatkozatható. A kiadványformák és kiadások szövevényében pedig gyakorlatias könyvtárosi fogódzót kínál, s egyben termékeny szempontot a kutatás irodalomháztartásának tanulmányozásához.

Alkalmazásával máris az informatív értékkel nem bíró nyomdatermékek tömegeitől lehetne tehermentesíteni a nemzeti könyvtárat. Az akadémiai kiadványok jelentős hányada, s az ipari katalógusok negyedrésze nyelvi variáns, tehát a mi szempontunkból „szükséges információt” nem tartalmaz. A nagy szótárak, lexikonok kivonataként készülő népszerű és zsebkiadások, a teljes hivatalos menetrendek, telefonkönyvek, címtárak nem hivatalos részkiadásai, az éves vagy többéves kumulációban megjelenő bibliográfiák és indexek kurrens füzetek a jövőbeli kutatás számára haszontalanok a teljes verzióhoz képest. A tankönyvek, jegyzetek, kézikönyvek, kották, regények, meséskönyvek változatlan utánnyomásai zsúfolásig töltik a raktárakat, noha az első kiadásukhoz képest szükséges információt nem hordoznak. A film- és a színházi évkönyvek, műsorfüzetek teljesebb és rendszerezettebb, áttekinthetőbb információt adnak az előadásokról, mint a plakátok. Az utóbbiak mellőzése egymaga felére csökkenti az archiválandó plakátanyagot. De folytathatnánk a sort a különlenyomatokkal, a preprintekkel, a hírügynökségek nyomatoisaival, stb., amelyek a megfelelő előleges vagy utólagos kiadáshoz képest csak nyomdai variánsok, amelyek tehát az információállomány csorbítása nélkül kiselejtezhetők a nemzeti gyűjteményből.

Pozitív oldala a „szükségesség elve” szerinti mérlegelésnek a „szükséges” dokumentumok archiválásra való kiválasztása. Mivel a szelekció állandó folyamat, s újra meg újra átmegegy a gyűjtemény múltbeli rétegein, lehetséges, hogy egy-egy korábban szükségesnek ítélt dokumentum egy későbbi, a megfelelő információt tökéletesebben prezentáló dokumentummal összevetve szükségtelennek bizonyul. De nem fordulhat elő, hogy szubjektív válogatás folytán gyűjtési következetlenségek keletkezzenek, vagy hogy a történetileg változó információszükségletek tökéletes előre látására képtelen szelekciós mérlegelés következtében szükséges információk menjenek veszendőbe. A „szükségesség elvén” alapuló kiválasztás rendszerének bevezetését fokozatosan képzeljük el. Minden további nélkül alkalmazható az iménti példákkal jellemzett önismétlő, ill. az egymáshoz részegésként viszonyuló kiadványtípusokra. Azon dokumentumok körében pedig, amelyeket az ismeretek fejlődésében, társulási és szintetizálási folyamatában teljesített funkciójuk, egymásra épülő, egymást kiegészítő s a szétszórtat összehozva rendszerező anyaguk kapcsol össze egy-egy összefüggő tematikus struktúrává, csak rendszeres irodalmi szemlék, tudománytörténeti tanulmányok dönthetik el a „szükségesség elvének” alkalmazhatóságát. Azt, hogy bizonyos dokumentumok, amelyek tartalma átment valamely kumulatív kiadványba, vagy mások, amelyek tudományos dokumentumok tartalmának népszerűsítő vagy tanulmányi célú feldolgozásai, kiselejtezhetők-e a gyűjteményből a megfelelő, teljes, hiteles, tudományos dokumentum archivális őrzése mellett. Lényeges vonása a „szükségesség elve” szerinti kiválasztásnak, hogy a rögzített tartalmak teljességükben és kontinuitásukban való gyűjteményi reprezentálására irányul, s ezért az egyes dokumentum szelekciós mérlegelése sohasem elszigetelten, hanem tartalmi, irodalmi összefüggésben történik.

Itt lezáródó gondolatmenetünk az utolsó száz esztendő, s fokozott mértékben a jelenkor információs viszonyainak, nyomdai termelésének sajátosságain alapszik. Erre az időszakra a könyvkiadásnak tökéletes vállalatok kezében való koncentrálódása, a nyomdászat gyáriparrá való átalakulása, a társadalmi tevékenység irodalomigényessé válása, s mindezek nyomán az információrobbanás-ként emlegetett jelenség kialakulása jellemző. E válságjelenségnek a gazdasági válsággal analóg tünete a termelés és a fogyasztás közötti egyensúly megbomlása. Amikor itt a nemzeti könyvtári gyűjtemény szelektív építésébe tudományos lényegű munkamozzanatok beépítését, s e tevékenység egészének az intézményen belül végzendő rendszeres irodalomtörténeti és tudománytörténeti stb. kutatási tevékenységgel való kiegészítését javasoljuk, nem egyszerűen a tárgyi nehézségek leküzdése lebeg szemünk előtt, hanem az a meggyőződés vezet, hogy ezen a ponton is hozzá kell járulnunk az irodalom, a tudományos információ termelése és fogyasztása közti egyensúly helyreállításához.

Nem szóltunk a már archiválissá érdekesült 1850 előtti magyar és hungarica anyagról. Tekintettel az ilyen anyag relatíve csekély mennyiségére, kialakult gyűjteményi keretekre s a meggyökeresedett közfelfogásra, nincs sok értelme, hogy vele itt külön foglalkozzunk, még akkor sem, ha bizonyos típusú hitbuzgalmi kiadványok, a szomszéd népek irodalmába szervülő nyomdatermékek rovására itt is megkereshetnénk az értelmét s a szempontját az archiválásra való kiemelésnek. De az archiválás mellett szólnak olyan objektív tényezők is, mint az 1850 előtti kiadványok alacsonyabb példányszáma, elkallódásuk nagyobb aránya, kisipari mivoltuk, a nyomda összeforrottsága a helyi kulturális élettel, irodalommal, tudománnyal, továbbá a manapság megvalósuló intézményes adatrögzítő tevékenységek hiánya.

JEGYZETEK

1. REDENBACHER, Fritz: Die Erwerbung. Különösen a 37. fejezet (Der Bedarf des Tages und das Sammeln für die Zukunft) és a 46. fejezet (Pflichtexemplare). = Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Begr. v. Fritz MILKAU, hrsg. v. Georg LEYH. 2. verm. verb. Aufl. 2. Bd. Wiesbaden, 1961. 113–241. p.
2. Current trends in national libraries. (Issue ed. MEARNES, David C.) = Library Trends, 4. vol. 1955. 1. no.
3. National libraries. Their problems and prospects. Symposium on national libraries in Europa. Vienna, 8–27. sept. 1958. Paris, 1960. UNESCO.
4. LINE, Maurice B.: Inclusion of materials in current national bibliographies. = Libri, 24. vol. 1974. 78–86. p.

5. RÖTZSCH, Helmut: Problems concerning the principles of acquisition of a national library. Leipzig, 1973. (IFLA 39th General Council, Section National and University Libraries.)
6. G. POMASSL-nek, az IFLA Bibliográfiai Bizottsága elnökének a Bizottság 1975–76. évi működéséről szóló jelentéséből (Leipzig, 1976. 7. 30.) értesültünk arról, hogy Dr. CYBULSKI, a varsói Biblioteka Narodowa Bibliográfiai Intézetének igazgatója vezetésével egy bizottság a nemzeti bibliográfiákban való nyilvántartásra érdemes „dokumentumkategóriákkal foglalkozik, s egy dokumentumtipológiához szükséges anyag kidolgozásán fáradozik.”
7. POMASSL, Gerhard: Synoptic tables concerning the current national bibliographies. Compiled by – and a working group of the Deutsche Bücherei. Berlin–Leipzig, 1975.
8. Válogatás és teljesség. A könyvtári és bibliográfiai gyűjtés kettős arculata. = Könyv és Könyvtár, 4. 1964. 5–41. p.
9. Válogatás és teljesség. 2. közl. = Uo. 5. 1966. 5–54. p.
10. A nemzeti könyvtári gyűjtés kategóriái (néhány jelentős nemzeti könyvtár gyűjtési elveinek, szabályainak áttekintése). Debrecen, 1967. 100.p.
11. A nemzeti könyvtárak teljességének kérdéseiről. = Szemináriumok a szovjet és magyar könyvtárügy időszerű kérdéseiről. (1971–1972.) Bp. 1973. 167–1201. p.
12. Megőrzésre nem érdemes (dokumentatív érték nélküli és helyi jelentőségű, efemer stb.) kötelempéldányok kategóriái. Debrecen, 1973. 7 p. – A referátum mellékletéül szolgált a KLTEK összeállításáról a „szükséges” információt nem hordozó dokumentumtípusokról, amelyek kiselejtezését átfogó kutatások nélkül el lehet dönteni. (Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen) Ideiglenes gyűjtőköri utasítások. (A beszolgáltatott kötelempéldányok közül további intézkedésig a feldolgozásban mellőzendő dokumentumfélések.) Debrecen, 1967. 6. p. = Működési kézikönyv, B. XIV. füz.
13. V. ö. TALALKINA, O. I., GRIHANOV, Ju. A. és LUKASZEVIC, G. I. felszólalását. L m. 191–199. p.
14. = Könyvtári Figyelő, 1974. 2. sz. 112–120. p.
15. WALLESHAUSEN és ZÁCHNÉ dolgozata eredetileg a KSH Könyvtárában egyszerűsítve feldolgozott kiadványfélések áttekintésére szolgált. Ennek megfelelően olyan műfajokat is szép számmal feltüntetett, amelyek primer információtartalmuk alapján általában véve elsőrendű fontosságú dokumentumok, de amelyeket egy statisztikai szakkönyvtár indokoltan helyez el szűkös raktári terének periferiáján. (Pl. országos intézmények többéves történetét felölelő feldolgozások, országos szervek, intézmények, egyesületek éves jelentései, tanulmányúti jelentések, országos távlati és éves tervek, állami költségvetések, több évet felölelő vállalat- és üzemtörténetek, éves jelentések, országos katalógusok, gyártmányjegyzékek, cikklisák, gépkönyvek, szabadalmi leírások, szabványok, szabványjegyzékek, szabványgyűjtemények, kongresszusi kiadványok, tantervek, tankönyv, szöveggyűjtemény, cím- és névtárak, menetrendek, könyvtári katalógusok, tudományos szakbibliográfiák, országos bélyegkatalógus, zeneművek, forgatókönyvek.) GOMBA Szabolcsné szíves közlése szerint a „periferikus” kiadványok meghatározására kiküldött munkabizottság az eredeti szöveghez képest számos módosítást fogadott el.
16. A társadalmi lét ontológiájáról. 3. köt. Bp. 1976. 250. p. – Az ember fölé kerekedő technika hamis polgári konstrukcióját bírálja MARX A tőke 1. kötetében. Bp. 1967. 485–486. p. – E konstrukció korszerűsített neopozitivistá változatára vonatkozólag ld. még LUKÁCS György i.m. 2. köt. 148–149. p.
17. „...A nyelv, miként a tudat, csak a más emberekkel való érintkezés szükségletéből, kénytelen-ségből keletkezik.” (MARX–ENGELS: A német ideológia. Bp. 1974. 38–39. p.)

18. MARX–ENGELS: A szent család. 8. fejezet. MEM. 2. köt.
19. Világirodalom. 2. köt. Bp. 1969. 224. p.
20. Az esztétikum sajátossága. 1. köt. Bp. 1965. 770. p.
21. Erről bővebben a Válogatás és teljesség c. írásunk 1. részében.

